

L'entorn pragmàtic: de corrents i perspectives ¹

per Lluís Payrató

Resum

Els límits entre la pragmàtica, la sociolingüística i altres ciències del llenguatge són imprecisos, i difícilment poden plantejar-se en termes categòrics atesa la interdisciplinarietat que caracteritza el progrés científic. Al costat de temes tradicionals que han estat molt presents al llarg de tota la història de la pragmàtica (els actes de parla, la dixi, les pressuposicions i inferències, la modalitat...), d'altres s'hi han afegit més recentment (la cortesia, per exemple) o tot just són nouvinguts (la multimodalitat o confluència entre diversos canals i codis comunicatius). Les diferents teories pragmàtiques tenen el repte d'intentar sintetitzar l'essència del que sovint s'ha anomenat la *mirada pragmàtica*, per evitar una diversitat excessiva i que porti a una vaguetat o imprecisió que també sovint s'ha donat com a característica de la disciplina.

Sumari

1. Introducció
2. La mirada pragmàtica: precedents i orígens
3. Orientacions i connexions
4. Vells temes, nous temes
5. Tres exemples i una proposta
6. Confluències i perspectives
7. Bibliografia

1. Introducció

Tenint en compte l'audiència prototípica d'aquesta revista, i parafrasejant el títol d'un llibre força conegut de lògica per a lingüistes (i també d'una pel·lícula de Woody Allen), aquest article s'hauria pogut titular "tot allò que un(a) sociolingüista volia saber de la pragmàtica... però no s'atreveia a preguntar". Però segurament no hauria estat gaire just, perquè encara que sociolingüistes i pragmatistes continuen sent dos gremis bastant independents, les connexions entre tots dos són prou evidents, i per exemple no costa gaire de trobar noms cèlebres que es poden adscriure als dos *bàndols*. Aquestes connexions fan que la pragmàtica hagi fet seva una bona part de la *descoberta* sociolingüística i, encara que potser no d'una manera tan evident, que la sociolingüística hagi tendit a integrar si més no alguns dels (des de la seva perspectiva) nous temes o reptes d'abast pragmàtic.

Fent una altra paràfrasi, ara d'una cita famosa de Roman Jakobson, si acceptéssim que res lingüístic no ens és aliè, potser també ens veuríem abocats a admetre a continuació que, d'una banda, la reflexió sociolingüística no pot ser aliena a la pragmàtica (si no és amb el risc de crear una mena de pragmàtica *angelical* o asocial, com la gramàtica) i, d'una altra, que la reflexió pragmàtica ha d'estar inclosa en els plantejaments sociolingüístics (per evitar una sociolingüística ignorant dels fenòmens comunicatius).

2. La mirada pragmàtica: precedents i orígens

El que s'ha convingut a anomenar la *mirada* o *perspectiva* pragmàtica, amb un terme deliberadament ampli, s'ha d'entendre, més que com una disciplina o orientació determinada, com una confluència de corrents, amb diversos precedents i orígens cada un

¹ L'elaboració d'aquest article s'ha beneficiat del projecte de recerca VARCOM, del Ministeri de Ciència i Tecnologia (BFF2001-3866). Agraïixo a Núria Alturo diversos suggeriments rellevants sobre el contingut del text.

(cf. Levinson 1983, Verschueren, Östman i Blommaert (eds.) 1995, Mey (ed.) 1998, Verschueren 1999).

La retòrica clàssica en seria el primer, amb un èmfasi evident en el discurs oral, i la filosofia del llenguatge, molts segles més tard, en seria un dels últims, amb l'interès per una teoria de l'acció humana, que es concretarà en la teoria dels actes de parla (J. L. Austin, J.R. Searle).

Des dels plantejaments gramaticals, s'ha tendit a arribar a la pragmàtica o bé per la insuficiència de les teories semàntiques (quan es trobaven amb l'escull del context d'ús), o bé per la necessitat i la voluntat de defensar plantejaments funcionalistes (per exemple els de M.A.K. Halliday) que integressin els fenòmens de variació lingüística. A més, aquesta última línia entronca, a la pràctica, amb els desenvolupaments de la sociolingüística interaccional, l'antropologia lingüística i l'etnografia de la comunicació (D. Hymes i J.J. Gumperz).

Altres tradicions més específiques o limitades han donat pas també a la pragmàtica, com en el cas de la teoria de l'enunciació (R. Jakobson, E. Benveniste), o en el de teories psicolingüístiques i cognitives (L. S. Vygotsky). Els camps de la lingüística textual i de l'anàlisi del discurs s'han constituït, igualment, al costat del de la pragmàtica, i les interrelacions entre tots són múltiples.

Per acabar, la reflexió semiòtica (interessada en l'estudi dels signes i de la comunicació) sempre s'ha esmentat com un dels camins principals d'arribada a la pragmàtica, sobretot gràcies als plantejaments de Ch. S. Peirce i de Ch. W. Morris, tots dos en la tradició nord-americana, i de M. M. Bakhtin en la tradició (més lligada a la crítica literària) soviètica. A Peirce, amb la reformulació de Morris, li devem la concepció i la definició encara més usual de la pragmàtica, com a branca de l'estudi semiòtic, complementària de la sintaxi i de la semàntica, que analitza les relacions entre els signes i els usos o usuaris.

Aquesta definició, malgrat que pot ser criticada per vaga, és una bona i fàcil manera de centrar la pragmàtica, si més no amb caràcter general i *per intensió*, és a dir, fent esment del tret que permet destriar els objectes que formen o no formen part del conjunt (en aquest cas tot allò que faci referència a l'ús lingüístic). Resulta complex trobar altres trets més específics que substituïixin o concretin l'anterior, i per això sovint s'ha acabat definint la pragmàtica *per extensió*, és a dir, esmentant un per un els objectes d'estudi que inclou (els actes de parla, la dixi, les inferències, la modalitat, etc.).

3. Orientacions i connexions

¿Què té d'original, en definitiva, la mirada pragmàtica que no es trobi en altres mirades veïnes? Potser no hi ha un sol punt específic, però sí la suma de tot un seguit de trets i interessos (cf. Payrató 2003): l'èmfasi en els subjectes parlants o de l'enunciació, els lligams entre el text i el context, la voluntat d'explicar el significat (literal i no literal) i la seva interpretació, la regulació de la conducta lingüística, la integració d'òptiques complementàries sobre l'ús, la necessitat d'explicar la variació funcional, en particular, i la variació i la diversitat, en general...

Els precedents, per una banda, i els objectius, per una altra, acaben de donar un tint especial a les diferents orientacions pragmàtiques, des de les més lligades a la sociolingüística fins a les més gramaticals (la *sociopragmàtica* i la *pragmalingüística*, segons Leech 1983), i des de les més generals, preocupades pels universals pragmàtics i per les condicions o requisits generals de l'ús lingüístic, fins a les més particulars, que emfatitzen la descripció d'aspectes o recursos específics d'una llengua o una cultura determinades.

De fet, es pot convenir que sovint no resulta gaire fàcil de destriar on s'acaba la pragmàtica i on comença la sociolingüística (vegeu per exemple Calsamiglia i Tusón 1991; cf. com a manuals Boix i Vila 1998 i Bassols 2001). Tanmateix, tampoc no es treu cap profit de subsumir tota la recerca sobre l'ús lingüístic sota rètols generals, que pot semblar que unifiquen, però que en realitat acaben actuant com a simples calaixos de sastre. La línia del progrés sembla més aviat la d'intentar determinar, tant des d'un angle diacrònic com sincrònic, quina és la xarxa teòrica de connexions en què se situa cada recerca particular. A grans trets, les orientacions predominants en la recerca pragmàtica són, primer de tot, les

de qualsevol altra ciència: l'orientació sovint mal anomenada *teòrica*, que es correspon amb la recerca bàsica i que inclouria la metapragmàtica, l'orientació *descriptiva* (que inclou al seu torn necessàriament un component contrastiu i un d'històric) i l'orientació *aplicada*, encaminada a la resolució de problemes pràctics derivats de l'ús lingüístic.

El desenvolupament d'una *explicació* pragmàtica, com a teoria general de l'ús, que inclogui una resposta satisfactòria a qüestions com els universals pragmàtics i els processos de gramaticalització (o, en el fons, les relacions entre la pragmàtica i la gramàtica), no es pot deslligar de la recerca d'abast més empíric, descriptiva, sobre el pes dels factors socials i culturals en l'ús lingüístic. Aquesta orientació ha de permetre una especulació teòrica ben fonamentada en una adequada base empírica, i a més ha de facilitar les aplicacions de tota mena, ja sigui en el camp de l'ensenyament de llengües, en la resolució de conflictes propis de la interacció ordinària o de la comunicació interètnica o intercultural, en la diagnosi i la teràpia de les pertorbacions lingüístiques, etc.

4. Vells i nous temes, velles i noves teories

Les múltiples *mirades* que admet l'objecte d'anàlisi que constitueix l'ús lingüístic s'acaben concretant en diferents maneres de *fotografiar* (o *filmar*, si preferim una metàfora menys estàtica!) aquest objecte. La pragmàtica s'ha desenvolupat amb teories que, de manera més o menys fidel, han incidit sobre els següents nuclis o centres d'interès (vegeu Payrató 2003):

- a) *Les regles i els principis*: ¿quines normes de control regulen l'ús lingüístic o la *conducta lingüística* dels interlocutors?
- b) *El context*: ¿com s'aparellen els enunciat amb els contextos d'ús?
- c) *El significat i les inferències*: ¿com reconeixem i interpretem el significat dels enunciat lingüístics?
- d) *La gramaticalització*: ¿fins on arriba la pragmàtica en relació amb la gramàtica, i com es produeixen els processos de gramaticalització?
- e) *La funcionalitat*: ¿com s'adapta el llenguatge com a maquinària o sistema als requisits que demana el seu funcionament?

D'aquests diferents centres d'interès i de les preguntes corresponents sorgeixen teories que intenten aportar llum sobre una problemàtica que ja s'intueix que és difícil de reduir a un sol paràmetre. Les tradicionals teories sobre els actes de parla –què fem quan parlem--, amb la distinció entre les dimensions *locutiva* (l'acte de dir), *il·locutiva* (el que fem quan diem alguna cosa, en el sentit d'asseveració, ordre, etc.) i *perlocutiva* (el que en resulta, del que diem, en el sentit d'efecte en el receptor), són les que han promogut més estudis pragmàtics. Aquests s'han desenvolupat, en particular, sobre el cas dels actes indirectes, en què la força il·locutiva no coincideix amb la que esperariem atès el significat literal de l'enunciat; per exemple, *Has deixat el llum encès* com a demanda perquè algú l'apagui, i no com a simple asseveració.

La teoria sobre els actes de parla encara avui té força vigència (vegeu en especial Kerbrat-Orecchioni 2001 i Vanderveken i Kubo (eds.) 2001), tot i que les teories inferencials, més preocupades pels significats addicionals que per una teoria general de l'acció humana, han passat a ocupar el lloc preminent en la recerca. No ho han fet, però, sense dissensions: a part de les teories sobre l'argumentació (vegeu Anscombe i Ducrot 1983, Moeschler i Reboul 1994), les dues orientacions principals se centren en les propostes de Levinson (1983, 2000), per una banda, i les d'Sperber i Wilson (1986/1995), per una altra. Aquests últims són els iniciadors i defensors de la teoria de la rellevància, que proposa el principi de rellevància (o pertinència) com a guia estructuradora de l'activitat comunicativa i cognitiva, més en concret de la manera com produïm i entenem els enunciat lingüístics.

La importància de la rellevància o pertinència ja havia estat erior, el de recollida per H. P. Grice, però no formulada com a principi, sinó amb un estatus de *màxima conversacional*, companya de les de *veritat*, *quantitat* i *manera*. Totes quatre concretaven, en el planteig de Grice, el principi de *cooperació conversacional*, que estableix la col·laboració dels interlocutors en l'empresa conversacional. Altres principis, referents a la relació, la quantitat, la informativitat, la comunicabilitat i la cortesia (o el tacte), han estat també presents en les múltiples propostes sobre la regulació de l'ús lingüístic (cf. Lakoff 1973, Leech 1983, Horn 1988, Mey 1993, Verschueren, Östman i Blommaert (eds.) 1995, Mey (ed.) 1998).

El context continua sent un cavall de batalla en molts sentits, ja sigui entès en termes cognitius, com en la teoria de la rellevància, o en termes més aviat socioculturals i situacionals. Probablement hi ha poques nocions en pragmàtica (i en lingüística) més difuses i controvertides que aquesta, present en moltes teories i, especialment, en les que es poden entendre com una explicació de l'adaptabilitat del llenguatge (vegeu Verschueren 1987 i 1999). Aquesta capacitat adaptativa implica alhora l'elaboració de teories (o subteories) que permetin explicar la funcionalitat del vehicle lingüístic (com un tret universal) i la gramaticalització de certes estructures, les quals representarien, en el fons, com a nucli sintàctic, allò que en realitat és l'essència de la pragmàtica, és a dir els elements universals de caire pragmàtic que han estat codificats (per exemple el *jo* i el *tu* de la interacció; vegeu Mey (ed.) 1998).

Difícilment una sola de les actuals teories pragmàtiques pot donar avui explicació als interrogants que se susciten, tant als més arrelats en la tradició com als més nous, propis de les successives propostes. Els estudis sobre la dixi –com a lligam entre el sistema i l'ús, de caire personal, d'espai i de temps— i la modalitat, entesa en un sentit ampli com a manifestació del subjecte parlant en l'enunciat, s'haurien d'adjuntar als temes anteriors, i presenten múltiples connexions amb els aspectes gramaticals, ja que constitueixen, de fet, la interfície entre el sistema i l'ús.

A més a més, la modalitat és contigua a la subjectivitat (vegeu Kerbrat-Orecchioni 1980), i aquesta a l'estil: la pragmaestilística (o l'estilística sense adjectius) és una àrea d'estudi que sempre ha estat present, amb diferents rètols i de maneres més o menys explícites, en els estudis pragmàtics (vegeu Hickey (ed.) 1989 i el volum 29 de *Caplletra*, 2000). El caràcter de tria –encara que les possibilitats estiguin limitades socialment— que s'associa amb l'ús lingüístic és el responsable d'aquesta presència que ha desembocat al seu torn en diferents (sub)teories, necessàriament coherents amb les explicacions sobre la variació funcional.

Altres temes més recents connecten la gramàtica amb els aspectes socioculturals: la cortesia lingüística, en especial, s'ha revelat com un nucli que ha aglutinat, sobretot després de l'estudi de Brown i Levinson (1987), un nombre altíssim de treballs. Per acabar, i com a exemple, les connexions pragmàtiques s'han començat a estendre fa poc sobre el camp de la multimodalitat, és a dir de l'anàlisi dels fenòmens comunicatius que es manifesten –de manera sincronitzada— a través de diferents canals. El tema està plantejat o esbossat des de fa ja alguns anys (vegeu sobretot Arndt i Janney 1987), i condueix a un dels nous reptes que la pragmàtica (i l'anàlisi del discurs i la sociolingüística en general) haurà d'afrontar durant el nou segle: com coordinar l'anàlisi de processos comunicatius i interactius que tenen en la verbalitat, la vocalitat i la gestualitat tres eixos de producció simultània i sincronitzada (vegeu Payrató 2002).

5. Tres exemples i una proposta

Els següents exemples, adaptats de Payrató (2003), poden servir, amb les inevitables simplificacions del cas, com a mostra de les diferents connexions i orientacions apuntades:

(1) ((En un restaurant, el cambrer demana el que han triat dues persones per dinar))

A: ¿Ja han triat?
B: Vedella.
C: Vedella.
A: Vedella, també.

(2) ((En un forn, una dona es refereix als torrons que té a casa, caducats de l'any passat))

A: Estan com...
(.) (gest emblemàtic de 'pudor', davant del nas)
(.) rancis.

(3) ((Al carrer, tot caminant en paral·lel, un home s'acosta a una dona per fer-li una pregunta))

A: ¿Encara viviu per aquí?
B: No.
(..) Ara som al Remei.
A: (moviment del cap enrere, aixecant les celles, obrint molt els ulls i traient la llengua)

L'exemple (1) mostra connexions poc observades entre la cortesia, la gramàtica, la construcció dels torns conversacionals i la cohesió textual: el cambrer (interlocutor A), en la quarta intervenció "repara", amb un *també* cortès l'aparent descortesia de l'interlocutor C, que en la seva intervenció, per descuit, no ha deixat cap marca de cohesió amb la intervenció de A, marca cortesament obligada pel fet que es tracta del mateix plat (la intervenció no marcada hauria estat qualsevol del tipus *jo també, i jo, el mateix*, etc.).

Els exemples (2) i (3) mostren múltiples connexions entre elements verbals i no verbals: a (2) un gest (amb el significat bàsic de "pudor") precedeix la informació verbal sobre l'estat dels torrons; a (3), el gest de l'interlocutor A denota sorpresa, però no va acompanyat de cap element verbal; tanmateix, l'intercanvi seria impossible d'analitzar sense aquest fragment, com ho és en realitat tot el conjunt, per exemple amb les múltiples marques no verbals que aclareixen a qui es fa la pregunta, o com s'acaba l'intercanvi (també amb salutacions exclusivament no verbals).

Per acabar, la llista o graella següent (vegeu també Payrató 2003 i el projecte VARCOM, Payrató, Alturo i Juanhuix 2003) representa una provatura a l'hora d'agrupar, a títol experimental, diferents trets o marcadors que apareixen en qualsevol fragment de parla. Aquests marcadors contribueixen a conformar, conjuntament amb els elements no verbals, propis d'una altra graella, l'estil discursiu de l'individu, tant des de la perspectiva de la producció com de la recepció del missatge:

(4) Marcadors d'estil verbal i discursiu:

(A) De varietat dialectal: (1) històrica (contemporània / pretèrita), (2) geogràfica (local / estàndard), (3) social: de classe social, de nivell cultural, de generació, de gènere, d'adquisició, de grup social o ètnic.

(B) De varietat funcional: (4) de camp (no especialitzat / especialitzat), (5) de mode: de canal (oral / escrit / mixt) i de preparació (no planificat / planificat / mixt), (6) de tenor: funcional (interactiu / informatiu / mixt), personal (subjectiu – implicat / objectiu - distant), (7) de to (informal / neutre / formal).

(C) De tipus de text: (8) d'orientació (narrativa / descriptiva / explicativa / argumentativa / instructiva), (9) de materialització: de composició o naturalesa (extensió, nominal / verbal), d'organització o estructura (explícita / implícita, travada / deslligada), d'unitat o cohesió (cohesionat / descohesionat), d'interpretabilitat o coherència (coherent / incoherent).

(D) De gènere textual o discursiu: (10) d'àmbit (privat, públic o institucional), (11) de propòsit (no literari, literari o estètic), (12) d'estructura (dialògica o multigestionada / monològica).

L'entramat de categories i subcategories, amb les consegüents dificultats de catalogació, reflecteix les dificultats pròpies de la pragmàtica, l'anàlisi de discurs i la sociolingüística, per caracteritzar la parla dels individus en termes objectivables i mesurables, més enllà de la visió subjectiva, personal o impressionista. L'avenç en els estudis pragmàtics ha de poder representar, en els termes habituals de qualsevol ciència, i més en especial d'una etologia de la comunicació, una millora en la nostra capacitat d'entendre els fenòmens, o sigui de descriure'ls, mesurar-los, classificar-los i explicar-los objectivament.

6. Confluències i perspectives

De tot el que s'ha dit més amunt, i en especial d'aquesta última connexió entre la dimensió pragmàtica i la comunicativa que s'acaba d'apuntar, es deriva evidentment que la pragmàtica, encara que es pugui defensar que s'hauria de reduir a una teoria específica, es presenta avui en dia com un camp de confluències i perspectives dels estudis sobre l'ús lingüístic. I encara més si tenim en compte que els plantejaments pragmàtics s'han anat aplicant també a camps d'intersecció amb altres disciplines o típics de la lingüística aplicada, la qual s'ha vist beneficiada amb els nous enfocaments i s'ha renovat: l'ensenyament de primeres i segones llengües, l'anàlisi del contacte de llengües, la traducció i els estudis literaris, el tractament automatitzat del llenguatge, etc.

En definitiva, el camp de la pragmàtica, tant en termes generals com en termes específics o particulars, lligats a una llengua, cultura o comunitat lingüística, es pot entendre com a programa d'investigació en desenvolupament i amb arrels diverses (vegeu en referència especial al català, Salvador 1984), que pot decantar-se finalment cap a un tombant determinat, per exemple més aviat social, gramatical i textual, estilístic, o cognitiu (cf. Viana 1997, Cuenca 2002 i Payrató 2002*b*, el volum 29 de *Caplletra* i Cuenca i Hilferty 1999).

En bona part és inevitable el retorn als inicis: la pragmàtica continua desenvolupant en molts aspectes un paper similar al de la pura reflexió i indagació filosòfica, i si és veritat que no existeix filosofia més enllà de la reflexió sobre el llenguatge mateix, hauríem de concloure que la filosofia del llenguatge i la pragmàtica tenen camins fins i tot més que paral·lels. Les aportacions de filòsofs com J. L. Austin, J. R. Searle i H. P. Grice no han estat profitoses per casualitat, i no són pas les úniques (L. Wittgenstein, J. Habermas...). També la sociolingüística s'ha aprofitat al llarg de la seva història de moltes aportacions amb orígens externs, i en conjunt el manlleu i la transferència de conceptes entre disciplines representa un capítol particularment interessant de la història de la ciència.

Tenint en compte que la recerca pragmàtica ha anat aconseguint un nivell d'*oficialització* (o institucionalització) notable, i també una massa crítica d'investigador(e)s prou evident, de la possibilitat d'unificar (en el sentit de coordinar, no d'uniformitzar) els diferents corrents actuals, amb les diferents confluències esmentades, dependrà el futur d'una disciplina o perspectiva que, ens agradi o no, sembla que no es pot desfer, almenys en un sentit *holístic*, de les mirades veïnes de la sociolingüística, l'anàlisi del discurs i la filosofia del llenguatge. És clar que el mateix es podria dir de cadascuna d'aquestes altres *mirades*... i en tot cas caldria apuntar que la multiplicitat de perspectives, si es conjumina, no solament no banalitzava l'objecte d'estudi, sinó que constitueix una bona manera de recollir-ne la complexitat i de concretar la *multidisciplinarietat* de les ciències del llenguatge interessades pels usos lingüístics.

7. Bibliografia

ANSCOMBRE, J. C.; Ducrot, Oswald (1983). *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Mardaga.

ARNDT, H.; JANNEY, R. W. (1987). *InterGrammar. Toward an integrative model of verbal, prosodic and kinesic choices in speech*. Berlin: Mouton de Gruyter.

BASSOLS, M. (2001). *Les claus de la pragmàtica*. Vic: Eumo - Universitat de Vic.

BOIX, E.; VILA, F. X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.

BROWN, P.; LEVINSON, S. C. (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press (1a ed., 1978).

CALSAMIGLIA, H.; TUSÓN, A. (1991). "Sociolingüística i pragmàtica". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 9, 21-30.

Caplletra 29 (2000). Volum monogràfic sobre pragmaestilística coordinat per Manuel Pérez Saldanya i Vicent Salvador.

CUENCA, M. J. (2002). "Els connectors textuais i les interjeccions". Dins SOLÀ, J. *et al.* (dirs.) *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 3173-3237.

CUENCA, M. J.; HILFERTY, J. (1999). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Ariel.

HICKEY, L. (ed.) (1989). *The pragmatics of style*. Londres: Routledge.

HORN, L. R. (1988). "Pragmatic theory". Dins Newmeyer, Frederick J. (ed.) *Linguistics: The Cambridge Survey*. Cambridge: Cambridge University Press, I, 113-145.

JAKOBSON, R. (1960): "Linguistics and poetics". Dins Sebeok, Thomas A. (ed.): *Style in language*. Cambridge, Mass.: M.I.T., 350-377. Trad. cat.: "Lingüística i poètica". Dins JAKOBSON, R. *Lingüística i poètica i altres assaigs*. Barcelona: Edicions 62, 1969, 39-78.

- KERBRAT-ORECCHIONI, C. (1980). *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*. Paris: Armand Colin.
- KERBRAT-ORECCHIONI, C. (2001). *Les actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*. Paris: Nathan Université.
- LAKOFF, R. T. (1973). "The logic of politeness; or minding your p's and q's". *Papers from the ninth regional meeting*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 292-305.
- LEVINSON, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LEVINSON, S. (2000). *Presumptive meanings*. Cambridge: MIT Press.
- LEECH, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. Londres: Longman.
- MEY, J. L. (1993). *Pragmatics. An introduction*. Oxford: Basil Blackwell (2a ed., 2001).
- MEY, J. L. (ed.) (1998). *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam: Elsevier.
- MOESCHLER, J.; REBOUL, A. (1994): *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*. Paris: Éditions du Seuil.
- PAYRATÓ, L. (2002a): "L'enunciació i la modalitat oracional". Dins SOLÀ, J. et al. (dirs.): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 1149-1220.
- PAYRATÓ, L. (2002b): "Non-verbal communication". Dins VERSCHUEREN, J.; ÖSTMAN, J. O.; BLOMMAERT, J.; BULCAEN, Ch. (eds.). *Handbook of pragmatics. Annual Installment 2002*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- PAYRATÓ, L. (2003): *Pragmàtica, discurs i llengua oral. Introducció a l'anàlisi funcional de textos*. Barcelona: Editorial UOC.
- PAYRATÓ, L.; ALTURO, N.; JUANHUIX, M. (2003): "The Varcom project. Variation, multimodal communication, and multilingualism: Discourse styles and language ideologies in oral texts". Comunicació al *BAAL/CUP Seminar on Multimodality and Applied Linguistics*, British Association of Applied Linguistics – Cambridge University Press, University of Reading, juliol del 2003 [en premsa].
- SALVADOR, V. (1984). "Cap a un nou programa d'investigació en l'àmbit de la lingüística catalana". *Miscel·lània Sanchis Guarnier*. Universitat de València, I, 343-348.
- SPERBER, D.; WILSON, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Basil Blackwell (2a ed., 1995). Trad. cast.: *La relevancia*. Madrid: Visor, 1994.
- VANDERVEKEN, D.; KUBO, S. (eds.) (2001). *Essays in speech act theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Verschueren, Jef (1987): *Pragmatics as a theory of linguistic adaptation*. Antwerp: International Pragmatics Association.
- VERSCHUEREN, J. (1999): *Understanding pragmatics*. London: Edward Arnold. Trad. cast.: *Para entender la pragmática*. Madrid: Gredos, 2002.
- VERSCHUEREN, J.; ÖSTMAN, J. O.; BLOMMAERT, J. (eds.) (1995): *Handbook of pragmatics. Manual*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- VIANA, A. (1997): *Raons relatives*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida - Pagès editors.

Lluís Payrató

Universitat de Barcelona
payrato@lincat.ub.es